

Веселин Янчев

ОФИЦЕРИ БЕЗ ПАГОНИ

Съюзът на запасните офицери
в България
1907 – 1945

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

- © Веселин Янчев, *автор*
- © Чавдар Цветков, *редактор*
- © Станимира Вътева, *коректор*
- © Александра Младенова, *художник на корица*
- © Николеета Бойчева, *графично оформление*

„БИ 93“ ООД
София, 2021 г.

ISBN: 978-619-7496-84-0

Веселин Янчев

ОФИЦЕРИ БЕЗ ПАГОНИ

Съюзът на запасните офицери
в България
1907 – 1945

София
2021

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	7
------------	---

Глава първа

СЪЮЗЪТ НА ЗАПАСНИТЕ ОФИЦЕРИ – ОТ ИДЕЯТА ДО УТВЪРЖДАВАНЕТО

1. СОФИЙСКИТЕ ЗАПАСНИ ОФИЦЕРИ – ИНИЦИАТОРИ И ОРГАНИЗАТОРИ	11
2. ПЪРВИ СЪПКИ	17
3. ВОЕННИЯТ МИНИСТЪР – ВИНОВЕН ЗА ВСИЧКО?	23
4. ЗАСИЛВАНЕ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА	29
5. МЕЖДУ ДВЕ ВОЙНИ	33

Глава втора

СЛЕД ГОЛЯМАТА ВОЙНА

1. НОВИ ВРЕМЕНА – НОВИ ПРИОРИТЕТИ	42
2. ГЕНЕРАЛ ИВАН ЛУКОВ И АНТИЗЕМЕДЕЛСКИЯТ ФРОНТ	61
3. СПИРАЛАТА НА НАСИЛИЕТО	83
4. ДИСКУСИЯ ЗА ХАРАКТЕРА И БЪДЕЩЕТО НА ОРГАНИЗАЦИЯТА	100
5. АТЕНТАТЪТ В КАТЕДРАЛАТА И ЗАПАСНОТО ОФИЦЕРСТВО	114

Глава трета

ВРЕМЕ НА „ЕДНА ОБИКНОВЕНА ДЕЙНОСТ“

1. НОРМАЛИЗАЦИЯТА	117
2. КРИЗА В ОРГАНИЗАЦИЯТА	133
3. СЗО, РОДОЛЮБИВИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРИВЪРЖЕНИЦИТЕ НА ФАШИЗМА	148
4. БОРБА ЗА ПРИВИЛЕГИИ ИЛИ БОРБА СРЕЩУ „ЧЕРВЕНАТА ВЪЛНА“?	169

Глава четвърта

СМЯНА НА ЦЕННОСТИТЕ

1. „ПОЧИВКА НА ПАРТИИТЕ“	181
2. ВОЕННИТЕ КАБИНЕТИ – НАДЕЖДИ И РАЗОЧАРОВАНИЯ	205
3. МАНИФЕСТЪТ ОТ 21 АПРИЛ 1935 г. И ЗАПАСНИТЕ ОФИЦЕРИ	215
4. РАЗЦЕПЛЕНИЕ И ОБЕДИНЕНИЯ. КОНФЛИКТЪТ СЪС СОФИЙСКОТО ДРУЖЕСТВО	231
5. МЕЖДУНАРОДНИ КОНТАКТИ	256

Глава пета

СЪЮЗЪТ НА ЗАПАСНИТЕ ОФИЦЕРИ В ГОДИНИТЕ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

1. ВЕРСАЙСКАТА СИСТЕМА СЕ РАЗПАДА	265
2. ЗА „ЗДРАВОО-НАЦИОНАЛНА ДЪРЖАВА“	277
3. ОТ ЕУФОРИЯ КЪМ УНИНИЕ	286
4. КРАЯТ НА СЗО	309
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	313

УВОД

Българската армия винаги е била обект на особено внимание от страна на историците. Свидна рожба и символ на възродената българска държавност, защитила по безспорен начин достойнството и чистите стремежи на нашия народ, тя винаги е била желан обект за изследване. Още в периода до 1944 г., когато за много държавни институции няма написан и ред, кратката история на българската армия е запечатана в много томни обобщаващи трудове. Пишат се и първите биографии на наши военачалници, прославили българското оръжие по бойните полета. Това е една от малкото области, където въпреки идеологическите отклонения, традицията е продължена и в последвалия период.

Не може да не направи впечатление и това, че почти всички изследвания са посветени на действащата армия и на ролята ѝ в обществения и политическия живот. Какво става с офицерите, тези волеви, енергични, образовани и компетентни хора, след като напуснат армията? Престават ли да мислят и да се интересуват от нейната съдба и съдбата на България, превръщат ли се в резерв за нови битки и изпитания, или остават о.з. – „окончателно загубени“ за обществото личности? Единодушно е мнението, че за разлика от много други професии, офицерската е въпрос на призвание и дълг, който не свършва със свалянето на мундира, но обикновено наблюденията и заключенията свършват дотук. Макар и в запаса и без пагони, офицерът си остава преди всичко офицер. На тези „офицери без пагони“ са посветени и следващите редове.

От края на XIX и до средата на XX в. у нас съществуват поне десетина организации, свързани с войската и доброволческите части или чети. Най-напред, през 1897 г., се основава Поборническото опълченско дружество „Шипка“. То обединява участниците в борбите преди Освобождението и опълченците от Руско-турската война. През 1908 г. своя организация създават и доброволците във войната срещу Сърбия през 1885 г. – Доброволческа организация „Сливница“. След войните през 1912 – 1918 г. възникват нови организации – Общ съюз на пострадалите от войните, обединяващ инвалидите, вдо-

виците, сираците и родителите на загиналите и Съюз на македоно-огринските опълченски гружества, свързващ отново доброволците от Македоно-Огринското опълчение. По-късно се създават: Общество на кавалерите на ордена „За храброст“, обединяващо носителите на най-високото бойно отличие; Съюз на бойците от фронта, който има за цел да обедини всички воители, сражавали се по фронтите; Съюз на младите бойци, който се опитва да привлече доброволците, служили в българската войска след 1918. През първото десетилетие на ХХ в. възникват и два съюза на бившите професионални военни – Съюзът на запасните офицери и Съюзът на запасните подофицери.

Всрел всички тях с най-голям авторитет, обществено влияние и реално присъствие в политическия живот е Съюзът на запасните офицери (СЗО) в България. С неговата история са свързани имената на генералите Рачо Петров, Никола Генеф, Владимир Вазов, Стефан Тошев, Иван Луков, Борис Сирманов, Никола Жеков, Петър Мигилев, на Славейко Василев, Кимон Георгиев, Стойчо Мошанов, Тодор Кожухаров и на десетки груги запасни офицери, които както във военно, така и в мирно време за добро или за зло определят съдбата на цялата страна. Особено в междувоенния период няма значимо събитие в нашата история, в което по един или груг начин да не е замесен, или да не участва пряко СЗО.

Въпреки това изследванията, посветени специално на СЗО, а и въобще на запасното войнство, са твърде малобройни. Най-значителна и единствена засега е студията на Владимир Мигев, проследяваща историята на запасното офицерство в периода 1934 – 1939 г.¹ Няколко автори разглеждат отделни страни от дейността на организацията, на нейни гругества или правят опит за популярно представяне на историята ѝ.² Изследвайки развитието на политическия жи-

¹ Мигев, Вл. Организацията на „запасното войнство“ и фашистката диктатура в България през 1934 – 1939 г. – В: Известия на Института за история. Т. 22, С., 1972.

² Колев, Й. Дейността на българските офицери за подобряване на материалното им положение след разоръжаването на България с Ньойския договор от 1919 г. – Във: Военноисторически сборник (ВИС), № 5, 1996; Димитров, Й. Из летописа на гругеството на запасните офицери в Г. Оряховица. – В: Годишник на музеите от Северна България, кн. ХІХ. В. Търново, 1993; Узунов, И. Легализирането на тайната военна лига и оформянето на буржоазната бяла гвардия. – Във: ВИС, № 3, 1965; Бекярова, Н. Организации на запасните офицери в България (1908 – 1944). – В: Проблеми на военнополитическата история на България (1878 – 1948). С., 1994.

вот в страната ни след 1918 г., Йоно Митев, Величко Георгиев, Илчо Димитров, Стефан Радулов, Димитрина Петрова, Рита Гришина и други автори спират своето внимание върху организацията на запасните офицери, но дотолкова, доколкото влиза в пряко съприкосновение със занимаващите ги проблеми, и то главно в периода 1920 – 1923 г.³ Развитието на съюза до 1915 г., в периода 1923 – 1934 г. и в годините на Втората световна война е останало извън вниманието на изследователите.⁴

Значимостта на проблема и отсъствието на достатъчно изследвания породиха идеята да се проследи цялостната история на Съюза на запасните офицери – от неговото създаване (1907 г.) до неговата забрана (1945 г.). За тази цел бяха проучени документите на организацията, запазени в Централния военен архив (ЦВА) във Велико Търново, Централния държавен архив (ЦДА) в София, Научния архив на БАН (НА-БАН), Архива на Министерството на вътрешните работи (АМВР), Българския исторически архив на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (БИА-НБКМ), Окръжния държавен архив във Велико Търново (ОДА – В. Търново), Окръжния държавен архив в Пловдив (ОДА – Пловдив), Софийския градски държавен архив (СГДА), Централния партиен архив (ЦПА). Основният масив от документите на организацията се съхранява в ЦВА. Но при бомбардировките на София през Втората световна война и при преместването на архива в провинцията, значителна част от него изгаря или се разпилява. Това наложи да се обърне особено внимание

³ Георгиев, В. Народният съговор 1921 – 1923. С., 1989; Георгиев, В. Буржоазно и дребнобуржоазните партии в България 1934 – 1939. С., 1971; Георгиев, В. Подражателният фашизъм в България и антимасонски прояви в буржоазния лагер. – В: Известия на българското историческо дружество, (ИБИД), кн. XXXVI, 1984; Масонството в България. С., 1989; Радулов, Ст. Управлението на БЗНС и българската буржоазия. С., 1981; Радулов, Ст. Основни течения в българския фашизъм. – В: Известия на Института по история на БКП, (ИИИБКП), т. 63, 1989; Радулов, Ст. Към историята на българския фашизъм. Съюзът „Българска родна защита“ 1925 – 1935. – В: Научни трудове на Академията за обществени науки и социално управление при ЦК на БКП (НТ АОНСУ), история, кн. 1, 1983; Димитров, И. Българската демократична общественост, фашизмът и войната 1934 – 1939. С., 1976; Петрова, Д. Самостоятелното управление на БЗНС 1920 – 1923. С., 1988; Петрова, Д. БЗНС през периода на икономическата криза 1929 – 1934. С., 1979; Гришина, Р. Возникновение фашизма в Болгарии 1919 – 1925 г. С., 1976; Марков, Г. Парола „Сабя“. Заговорите и превратите на Военния съюз 1919 – 1936. С., 1992; Йонов, М. Българската армия като държавна институция след Първата световна война 1919 – 1929. С., 1995.

⁴ Янчев, В. Създаване и начална дейност на Съюза на запасните офицери в България. – Във: ВИС, № 3, 1994; Янчев, В. Съюзът на запасните офицери в България – идеология и идейни конфликти. 1907 – 1925. – В: Български военен преглед, извънреден брой, 1995.

върху печатните издания на Съюза – в „Военен глас“ и в „Отечество“, както и на цялата военна и гражданска периодика, която хроникера живота на организацията.⁵

Изследването си поставя няколко задачи. Преди всичко – да разкрие организационната структура на СЗО и нейното развитие, връзките и отношенията със сродните организации във и извън страната, дейността за защита на материалните интереси на съюзните членове. На второ място – да проследи отношението на запасното офицерство към животрещящите проблеми на отечеството, да се „види“ историята на България през неговия поглед за периода от началото до средата на ХХ в. Трето – да разкрие идейното развитие на запасните офицери, промените във възгледите им по отношение на политическото, държавното и общественото устройство на страната, а също и отношението им към основните политически феномени на ХХ в. – демокрацията, комунизма, фашизма. Четвърто – да проследи как и доколко промяната на идеите води до промяна на общественото и политическото им поведение, как тя се отразява на практическата им дейност, на връзките и отношенията им със съществуващите в страната политически и обществени субекти. И на последно място – да се разкрие участието на организацията в конкретни политически събития със съббоносно за цялостното развитие на страната значение – превратите през 1923 и 1934 г., аментата от 1925 г. и др.

Така поставените задачи неизбежно предизвикват и са свързани с необходимостта от преоценка на някои наложени вече и утвърдени мнения и оценки и с надеждата, че разкриването на цялостната история на СЗО ще допринесе за по-пълната и нюансирана картина на недалечната ни история.

⁵Имената на институциите, чиито архиви са използвани, са упоменати спрямо тяхното название към момента на написване на първото издание.

Глава първа

СЪЮЗЪТ НА ЗАПАСНИТЕ ОФИЦЕРИ – ОТ ИДЕЯТА ДО УТВЪРЖДАВАНЕТО

1. СОФИЙСКИТЕ ЗАПАСНИ ОФИЦЕРИ – ИНИЦИАТОРИ И ОРГАНИЗАТОРИ

Развитието на българската армия след Освобождението води до появата на една нова обществена прослойка – запасното офицерство. Законът за устройството на въоръжените сили на Българското княжество от 1891 г. постановява, че офицерите за запаса на армията се попълват от офицери, които са били на действителна служба и са уволнени от нея в запас; от младежи, които са завършили курса на военното училище и са произведени в първи офицерски чин със зачисление в запаса; от фелдфебели, които след изслужване на пълния срок на свръхсрочната служба са зачислени в запаса с производство в първи офицерски чин; от младежи, които са произведени в чин „запасен подпоручик“, и от младежи, уволнени в запас със званieto „кандидат за запасен офицер“; от офицери, завършили чужди военни училища. Във военно време за особени подвизи се допуска производство в първи офицерски чин.¹ Още през 1899 г. при военното училище се открива деветмесечен курс за запасни офицери, а по-късно се създават и дивизионни учебни команди за подготовка на запасни и кандидати за запасни офицери. С изменението на закона през 1897 г. се предвижда откриване на общ курс за запасни офицери, което става през 1901 г. Тогава в Княжево отваря врати Школа за подготовка на запасни подпоручици от младежите, завършили средно и висше образование.² Така изградената система за попълване и подготовка на запасни офицери е фиксирана в Закона за устройството на военните

¹ Българска военна история. Подбрани извори и документи. Т. II, С., 1984, с. 247 – 248.

² Жеков, Н. Българското войнство 1878 – 1928 г. С., 1928, с. 107 – 108.

сили в Българското царство от 1903 г.³ С други думи, в запаса на армията се числят две основни категории офицери – тези от действителна служба, завършили военното училище, и завършилите школата за запасни подпоручици. Първите и по призвание, и по професия са свързани с живота на армията в мирно и във военно време. Вторите имат своята гражданска професия – лекари, инженери, учители, но по време на война те застават рамо до рамо до действащите офицери.

Специално подготвени като резерв на армията или преминали в запаса след пенсиониране, запасните офицери се оформят като специфична общност, обединени от съпричастността си към проблемите на войската, от общите си материални интереси и не на последно място – от стремежа си да дадат своя принос за патриотичното възпитание на населението, за укрепване на връзките между армията и народа и между действащото и запасното офицерство. Заразителен е и примерът на други съсловия като учителското и лекарското, които вече имат свои организации и активно работят за защитата на професионалните и материалните интереси на своите членове. Тези причини, както и чисто количественото нарастване на броя на запасните офицери у нас, който в навечерието на Балканската война достига 4148 души, довеждат до първите опити за създаването на една нова обществена организация.⁴

Опити за организиране на запасното войнство с политически или взаимоспомагателни цели са правени още през 90-те години на XIX в., но те не довеждат до трайни резултати. През 1903 г. запасният майор Димитър Попов от София подема инициативата за сгружаване на запасните офицери. За тази цел той подготвя покана към тях, в която ги призовава да работят заедно „за моралното и материалното благосъстояние на членовете си и благо на народа, короната и армията“⁵. Изпаднал в тежко финансово положение след напускане на армията, той насочва своя апел към организиране на запасните офицери, с цел защита на техните материални интереси. Майор Попов не успява в своите намерения, но идеята за

³ Систематически сборник на законите, указите, заповедите и циркулярите по Военното ведомство 1901 – 1907. С., 1908, с. 72 – 73.

⁴ Крапчански, В., Г. Христов, Д. Възелов и И. Сачаков. Кратък обзор на бойния състав, организацията, попълването и мобилизацията на Българската армия от 1878 до 1944. С., 1966, с. 66.

⁵ Вълков, В. Предисторията на Съюза на запасните офицери. – В: Известия на Института за военна история на Българската армия и Военноисторическото научно дружество. Т. 60, С., 1997, с. 266 – 274.

сдружаване на офицерите от запаса вече занимава умовете и на други негови колеги. Макар и без запазени доказателства, русенските запасни офицери в края на тридесетте години ще твърдят, че са основали свое дружество още през 1905 г.⁶ Особено активни са софийските запасни офицери. След първото значително уволнение през 1900 г. голяма част от тях предпочитат да останат да живеят в столицата. Обединени в една сравнително компактна група, през 1905 – 1906 г. те активно обсъждат идеята за обединение и създаване на свой съюз. През 1906 г. запасният полковник Кирил Козловски изпраща позив до запасните офицери в София, в който ги призовава да се съберат и обсъдят материалното си положение и въобще живота си. Само малцина се отзовават на призива, но това не отчайва Козловски. Заедно със запасните полковници Михаил Попов и Иван Попов той се заема с изработването на устав на една бъдеща организация на запасните офицери. За основа служи уставът на Учителския съюз, допълнен със специфичните задачи и проблеми на офицерите от запаса.⁷

След изработването на устава инициаторите изпращат покана до запасните офицери от София за общо събрание на 16 септември 1907 г. От тази дата е и първият протокол на Съюза на запасните офицери в България.

Събранието взема следните решения: 1. Присъстващите запасни офицери единодушно решават и приемат „да се организират запасните офицери, живущи в София, а така също това да се предложи на тия, живущи в провинцията“. 2. Приема се с минимални изменения и допълнения проектоуставът, „временно за Съюза и окончателно за Софийския клуб“. 3. Избира управителен съвет за Софийския клуб, в който влизат о.з. генералите Никола Бочев, Матей Андреев, Бончо Балабанов, Иван Цончев, Андрей Блъсков, полковниците Михаил Попов, Иван Попов, Кирил Козловски, санитарният полковник Юрий Петкович, подполковниците Кънчо Кънчев, Стоян Банов, Тодор Искров и др. На тях събранието „им възложи управлението на Софийския клуб и това на Съюза до свикването на първия събор“.⁸

Така на 16 септември 1907 г. в София, освен принципното решение за създаване на Съюз на запасните офицери в България, е приет

⁶ ЦСА, ф. 264, оп. II, а.е. 7730, л. 13.

⁷ Отечество, № 344, 10 септ. 1927.

⁸ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 2.

неговият устав, избрано е управително тяло и е взето решение за свикване на учредителен конгрес. Неслучайно член първи от устава, публикуван през същата 1907 г., гласи: „Основава се Съюз на запасните офицери от всички категории на запаса на армията и в оставка... с главно седище в ст. София и с клонове (клубове) във всеки окръжен и околийски град“.⁹

От решенията на учредителното събрание и от устава се вижда, че софийското гружество поема функциите на централно гружество за страната.

Според устава целите на клубовете и на организацията като цяло са следните: „1. Да се поддържа другарство между членовете, като се създаде възможност за полезна дейност, умствено развитие и приятни срещи. 2. Да се поддържат близки и другарски отношения с офицерите на действителна служба. 3. Да се поддържа патриотичният дух между народа и връзка между народа и армията. 4. Да защитава интересите на армията и запасните офицери, да помага морално и материално на последните и семействата им“.¹⁰

Очертаните цели характеризират създаващата се организация като родолюбива и културно-просветна, стремяща се да играе ролята на посредник между армията и обществото и да защитава специфичните интереси на запасните офицери. Специално чл. 4 от устава определя неполитическия характер на организацията: „За да не се попречи на целта на клубовете, не се допускат в заседанията на събора (конгреса) и клубовете разисквания от партиен характер“.¹¹ Тази постановка създава възможност в съюза да бъдат привлечени всички запасни офицери, независимо от техните партийно-политически пристрастия. Тези характерни черти ни дават основание да определим СЗО като специфична корпоративна организация. В съвременната политическа наука с този термин се определят организации, обединяващи хора с еднакви интереси и заемащи междинно място между държавата и гражданското общество. Те се изграждат на нектласов принцип, имат монополни позиции, сливат представителната с изпълнителната роля и участват в изработването на правителствената (държавна) по-

⁹ Устав на Съюза на запасните офицери в България. С., 1907, с. 3.

¹⁰ Пак там, с. 4.

¹¹ Пак там.

литика.¹² Всички тези елементи можем да открием заложен и развити по-късно в Съюза на запасните офицери. В него членуват хора с различен социален статус, но с общи интереси. Той е единствен представител на запасното офицерство и изразител на неговите виждания и интереси както в обществото, така и пред държавата. Макар че често такъв тип организации са определяни като професионални, в случая този термин е неточен, тъй като професия „запасен офицер“ няма. В цивилния живот запасните офицери упражняват различни професии и членуват в различни професионални и политически организации, но общият им корпоративен дух и интереси ги обединяват в отделен съюз.

В организационно отношение запасните офицери се обединяват в клубове. Предвидени са три категории членове – действителни, извънредни и почетни. Действителните се ползват с право на глас и избираемост, за разлика от извънредните и почетните. Всички действителни членове внасят учредителна такса и ежемесечни вноски, които са и основните средства на дружествата и на съюза като цяло.¹³

Ръководството на съюза се осъществява от събор (конгрес), който се свиква ежегодно през есента и на който присъстват избрани чрез тайно гласуване представители на клубовете. Конгресът направлява цялостната дейност на съюза и взема решения по въпроси, засягащи организацията: допълва и изменя устава; избира редакционен комитет на съюзния орган и определя програмата му; урежда спомагателен фонд за запасните офицери и т.н.

Съюзът се управлява от Централно управление (ЦУ), избрано от делегатите на конгреса, със седалище в София. Състои се от 16 членове, които избират помежду си председател, подпредседател, секретар и касиер-администратор. То привежда в изпълнение решенията на конгреса и прави разпореждания до клубовете, които се отнасят до постигане на общите цели на съюза и имат задължителен характер. Насоката за работата на клубовете се направлява от общи събрания, а текущата им дейност се ръководи от управителни съвети, избрани от общите събрания за три години. Управителният съвет избира настоятелство за две години, като

¹² Блекуел. Енциклопедия на политическата мисъл. С., 1997, с. 227 – 229.

¹³ Устав на Съюза..., с. 5 – 6.

старшият по членство става председател на клуба. Уставът предвижда издаването на специален печатен орган, редактиран от редакционен комитет.¹⁴

Уставът прави впечатление със своята демократичност, защото изгражда организацията върху принципа на избираемостта и защото не допуска разделянето на запасните офицери на категории, а отваря вратите на съюза за всички. Местните дружества се ползват с широка автономност и правомощия.

На 30 септември 1907 г. Управителният съвет – „временното централно управление“, свиква второ събрание в читалище „Славянска беседа“, което приема окончателно проектоустава, но вече не само за софийския клуб, а и „за Съюза на запасните офицери“. Събранието упълномощава управителния съвет да изработи правилник за вътрешния ред на софийския клуб, „който да се изпрати за сведение на всички клубове на съюза“.¹⁵

Тази формулировка показва, че софийският клуб не е единствен. Още повече че само след три месеца и половина Централното управление на Съюза на запасните офицери в България вече е в постоянен контакт с дружествата от страната. На 16 януари 1908 г. то „предвид настояването на провинциалните клубове за свикване на конгрес“, решава „да бъде свикан на 2, 3, 4 май т.г. извънреден конгрес“. Второто решение от тази дата е да започне издаването на съюзен орган през март „като клубовете внесат предвидените абонаментни вноски“. За председател на временния редакционен комитет е определен генерал Никола Бочев.¹⁶ Той е сред първите възпитаници на Военното училище, бивш командир на 5-а пехотна бригада и бивш началник на 1-ва дивизия.

Горните факти сочат, че още през 1907 г. СЗО съществува като реална организация със свой устав, ръководство и членска маса както в столицата, така и в провинцията.¹⁷

¹⁴ Устав на Съюза..., с. 5 – 16.

¹⁵ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 3.

¹⁶ Пак там, л. 36.

¹⁷ За годината на създаването на СЗО съществуват различни мнения. Най-често срещаното приема за такава 1908 г., когато е свикан Първият конгрес на организацията. – В: Българска военна мисъл, № 6, 1943, с. 5; Енциклопедия България. Т. 6, С., 1988, с. 576. Вл. Мигев пише, че наченки на организацията има още преди войните, но те не довели до цялостна изявена организационна самостоятелност (Организациите на запасното войнство..., с. 57). Според В. Георгиев е създаден през 1912 г. (Народният събор..., с. 33).

2. ПЪРВИ СТЪПКИ

Първоначалната дейност на новоучредения съюз, както сочат и горните сведения, има преди всичко организационен характер. Не са оставени без внимание и материалните проблеми, които на този етап имат предимство. Централното управление прави опити за контакти с военното министерство, за да осигури някои предимства на членовете на организацията, например приемането им във Взаимоспомагателния фонд към военното ведомство в случай на смърт. След среща на представители на съюза, начело с генерал Христо Петрунов, с военния министър генерал Данаил Николаев, този въпрос е разрешен положително.¹⁸ Взема се и решение клубовете и ЦУ да оказват съдействие за назначаване на работа, като се издават препоръки на желаещите запасни офицери.¹⁹

На 2 май 1908 г. в София се събира Първият извънреден конгрес на СЗО. На конгреса присъстват 34 делегати, представители на 11 клуба от София, Пловдив, Русе, Кюстендил, Търново, Варна, Стара Загора, Видин, Шумен, Плевен и Оряхово, в които членуват около 700 души.²⁰ Той изслушва отчета за дейността на ЦУ, разглежда и одобрява проектоустава и избира ново Централно управление. Въпроси, свързани с целите на съюза и с начините за тяхното постигане, не са обсъждани.

Като цяло промените в приетия на конгреса устав имат редакционен характер. Нов момент е само фиксираният патронен празник – Свети Равноапостол цар Борис, който се празнува на 2 май.²¹

Работата на конгреса свидетелства, че той не учредява нова организация, а само узаконява реалностите, прави отчет на вече постигнатото.

На 30 май 1908 г. новото ЦУ избира бюро с председател запасен генерал Рачо Петров – виден военен и политически деец. Той е един от първите българи, получили офицерски чин след Освобождението. На 24-годишна възраст е назначен за началник-щаб на армията

¹⁸ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 5 – 6.

¹⁹ Пак там.

²⁰ Военен глас, № 1, 15 авг. 1908; № 6, 18 септ. 1908; Военни известия, № 52, 24 май 1908.

²¹ Военен глас, № 1, 15 авг. 1908.

и като такъв блестящо я ръководи в Сръбско-българската война. Бил е министър на войната и на вътрешните работи, както и два пъти министър-председател (1901 г. и 1903 – 1906). Безспорно той е най-популярната фигура сред запасните офицери и те разчитат на него да даде силен тласък на организацията. За подпредседател е избран запасен генерал Андрей Блъсков, а за секретар – майор Костов.²²

Раздвижването в средите на запасното офицерство, отзвукът, който организацията и проведеният конгрес намират не само сред военните, но и в по-широки обществени кръгове, както и установените контакти с военния министър генерал Данаил Николаев, имат за резултат промененото отношение към запасното войнство от страна на висшите военни среди. Със специална заповед № 266 от 17 юли 1908 г. военният министър разпорежда всички запасни офицери да се считат за редовни членове на офицерските събрания и да им се даде достъп до библиотеките на полковете и на офицерските събрания. Със същата заповед им се разрешава да взимат участие в решаването на тактически задачи, като дори им се възлагат такива, ако желаят. Освен това се изисква запасните офицери да се канят на всички доклади, тържества, празници и вечеринки, които устройват в частите и гарнизонните офицерски събрания. На офицерите на действителна служба се препоръчва „най-голямо внимание в отношението им към господа запасните офицери, както и безупречна готовност да им услужат, когато им бъде поискано“.²³

Тази заповед безспорно цели както издигане на подготовката на запасните офицери, така и укрепване на връзките между действащото и запасното офицерство, които рамо до рамо трябва да зачитават Отечеството в случай на нужда.

Следващата важна стъпка в развитието на СЗО е излизането на неговия печатен орган – вестник „Военен глас“, чийто първи брой се появява на 15 август 1908 г. Първоначално неговата издръжка се поема от генерал Рачо Петров. Редактор на вестника по препоръка на генерал Георги Вазов е о.з. капитан Димитър Драганов. „Военен глас“ си поставя за цел развитие на организацията, постигане на нейните благородни цели и контрол върху делата ѝ. Предвижда се да се разглеждат проблеми на военнообществения и политическия живот,

²² ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 6.

²³ Военни известия, № 14, 17 юли 1908.

които обаче засягат интересите на целокупния народ, „а не на тясно егоистичните интереси на разните политически фактори“.²⁴ Вестникът обещава статии на чисто военни теми, както и материали, посветени на развитието и състоянието на българската армия.

Декларираните намерения бързо се реализират. Още в първите броеве се появяват статии, критикуващи недъзите на армията – наличието на фаворизация и на некомпетентност сред висшия команден състав. Не остава без внимание и политиката на правителствата спрямо армията и запасното офицерство. На остра критика е подложено управлението на стамболовистите (1903 – 1908), които се обвиняват в корупция и беззаконие, „в развала на нрави, доблест и друзи воински качества“, макар че в първия период на тяхното управление министър-председател е именно Рачо Петров.²⁵

Постепенно атаката се пренася и върху управляващия в момента кабинет на Демократическата партия. Критиката започва във връзка със законопроекта за държавен бюджет през 1909 г. Отначало тя е умерена. Критикува се непропорционалният растеж на разходите за личния състав на армията, в сравнение с разходите за бойни и домакински нужди, липсата на нов подход при решаването на проблема, но се приветстват съкращенията, макар и непълни, по отношение на флота.²⁶ Когато обаче демократите намаляват държавната вноска във военния пенсионен фонд от 200 на 100 милиона лева за сметка на увеличените вноски, които се удържат от заплатите (от 5 на 7 – 10% в зависимост от чина), и когато гласуват намаляването на получаваните дотогава пенсии с 2 – 6%, върху правителството и военния министър се излива буря от недоволство.²⁷ Всеки брой на в. „Военен глас“ от края на 1908 и началото на 1909 г. помества най-остри критики срещу реформите на генерал Николаев. Дори и такъв належащ и безспорно справедлив и демократичен акт, какъвто е отмяната на вестовоите, СЗО тълкува като посегателство върху правата на офицерите, като „ново онеправдание“. Въвеждането на така наречените „сгъстени щатове“ в някои вой-

²⁴ Военен глас, № 1, 15 авг. 1908.

²⁵ Пак там, № 8, 2 окт. 1908.

²⁶ Пак там, № 19, 18 гек. 1908; № 20, 21 гек. 1908.

²⁷ Стенографски дневници на XIV ОНС, I РС, с. 2019, с. 2110 – 2111; Вж. също: г-р Рагев, Н. Генерал от пехотата Данаил Николаев, бг., с. 99 и сл.; Калчев, К. Генерал Данаил Николаев. С., 1995, с. 142 – 162.

скови части се определя като „най-гибелната реформа в армията“. Отричат се дори реформите във флота. „Армията ни – четем във вестника – не е видяла до днес министър по-отстъпчив, по-страхлив, по-безволев, когато се е касаело да се защитят нейните интереси.“²⁸ Цялата политика на правителството по отношение на запасните офицери се определя като „престъпна политика на залъгвания и лъжи“.²⁹

Хвърлената ръкавица от СЗО е приета от военното министерство. В своя орган „Военни известия“ то отхвърля обвиненията на „Военен глас“ и го упреква, че защитава лични интереси, че умишлено изопачава истината и дискредитира армията в очите на народа.³⁰

Междувременно ЦУ на СЗО изработва и публикува „Протест на запасните офицери против решението на XIV ОНС за удръжки върху пенсиите“. Протестът определя решението като несъстоятелно, несигурно и противно на целите, които военното министерство преследва. СЗО предлага или да се създаде един специален Военен пенсионен фонд с държавни средства, или пенсиите да се вписват в държавния бюджет, както било в Италия, Австро-Унгария и Германия.³¹

Съюзът засилва критиката си срещу военния министър като обявява, че българската армия няма способно висше командване и публикува данни за фаворизация, корупция, злоупотреби. Стига се до такива несъстоятелни твърдения като например, че проблемите се коренят във фактическото управление на армията от страна на военния министър и че те могат да се решат като се въведе парламентарна система на управление в армията.³²

Засилената активност на СЗО е съпроводена със сериозни организационни проблеми. Още през октомври 1908 г. неговият подпредседател генерал Блъсков подава оставка. Явно ангажиран с повдигнатите срещу него обвинения в злоупотреби, генерал Рачо Петров почти не участва в управлението на съюза.³³ Тези причини, както и проблемът с пенсиите, карат ЦУ на СЗО на 4 април 1909 г. да вземе

²⁸ Военен глас, № 22, 3 ян. 1909; № 24, 15 ян. 1909.

²⁹ Пак там.

³⁰ Военни известия, № 4, 10 ян. 1909; № 6, 15 ян. 1909; № 10, 27 ян. 1909.

³¹ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 16 – 18; Военен глас, № 26, 27 ян. 1909.

³² Военен глас, № 38, 16 апр. 1909.

³³ Костов, Е. Генерал Рачо Петров. Жизнен и професионален път. – В: Исторически преглед, № 6, 1992, с. 93.

решение за свикване на нов извънреден конгрес на 18 май с.г.³⁴ Дни след това генерал Р. Петров подава оставка, която е приета на 12 май 1909 г. На негово място е избран генералът от запаса Н. Бочев. Смяната на ръководството е свързана и с разцепление в ЦУ, част от което си подава оставката.³⁵ Според сведения, проникнали в пресата, причина за проблемите в съюза е конфронтацията с военния министър, която води и до оттегляне на част от членовете му и до разпадане на някои от клубовете. Неофициалният орган на Демократическата партия в „Време“ пише, че членовете на съюза от 760 в началото на 1908 г. са намалели на 260 през 1909 г., а софийският клуб от 116 – 120 членове е достигнал до 32.³⁶

Друг организационен проблем е отношението на съюза към сродните организации – Доброволческото дружество „Сливница“ на доброволците от Сръбско-българската война от 1885 г. и Запасното подофицерско дружество „Гургулят“, което се конституира в началото на 1909 г.³⁷ По този повод сред представителите на СЗО възниква дискусия. Една част се обявява против създаването на самостоятелна подофицерска организация и се изказва за единна организация на запасното войнство. Те считат, че това е начинът организацията да увеличи своята обществена тежест и ефективността си.³⁸ Това мнение е преобладаващо, но и другото – против обединението, има своите привърженици. Според тях подофицерите не са равни на офицерите, а като по-многобройни ще погълнат организацията на запасното офицерство.³⁹ Самите подофицери, изпълнени с не особено топли чувства към бившите си началници, считащи ги отговорни за моралното и материалното задушаване и обезличаване на подофицерството, също са далеч от всяка мисъл за обединение.

Първоначалните прояви на СЗО съвпадат с важни събития на Балканския полуостров – Младотурската революция и обявяването на независимостта на България на 22 септември 1908 г. Действията на младотурците в самото начало са посрещнати резервирано от запасните офицери. Според Н. Килифаров те просто повтарят поз-

³⁴ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 20.

³⁵ Пак там, л. 21 – 23.

³⁶ Време, № 841, 8 ноем. 1909.

³⁷ Градинаров, Ив. Анализите по създаването на съюза на подофицерите в България. С., 1920, с. 78 и сл.

³⁸ Военен глас, № 29, 12 февр. 1909; № 35, 26 март 1909.

³⁹ Пак там, № 33, 12 март 1909.

нати вече опити да бъде спасена Османската империя, а това означава „смърт на българизма“.⁴⁰ По-нататъшните събития дават някакви надежди за установяване на конституционно управление и за мирно съществуване на различните народи в рамките на турската държава. Затова запасните офицери призовават всички емигранти от Тракия и Македония, преди всичко офицерите, лекарите, учителите, да се завърнат и да дадат своя дял за културния напредък на тези земи.⁴¹ Много бързо обаче илюзиите за побратимяване са преодолен и е направено заключението, че „само мечът е този, който може да ни изведе на естествените ни граници“.⁴²

Запасното офицерство посреща с голям ентузиазъм обявяването на независимостта. То разглежда това събитие като епилог на цялото ни Възраждане и счита, че армията трябва да е готова за евентуална война с Турция. В средата на октомври 1908 г. СЗО открито призовава за война с вековния поробител. Противно на правителствената политика за мирно урегулиране на проблемите, породени от обявяването на независимостта⁴³, СЗО чрез своя орган най-активно защитава тезата за необходимостта от война, тъй като в международно икономическо, политическо и военно отношение положението е благоприятно, за да се разреши веднъж завинаги македонският проблем. „Нужна е война“, „Ний искаме война“, „Трябва да заговори политиката на желязото и кръвта“ – това са само част от призивите, които запасните офицери издигат.⁴⁴ Като недостойно се определя откупването на независимостта с пари, а не с оръжие. Липса на решителност, смелост и здрава ръководна мисъл, според СЗО, характеризират правителствените действия, които водят до пропускане на съгения момент за разчистване на сметките с Турция.

⁴⁰ Военен глас, № 1, 15 авг. 1908.

⁴¹ Пак там, № 3, 28 авг. 1908; № 4, 4 септ. 1908.

⁴² Пак там, № 34, 18 септ. 1908.

⁴³ Обявяване на независимостта на България през 1908 г. С., 1989.

⁴⁴ Военен глас, № 10 – 18, 16 окт. – 11 дек. 1908.

3. ВОЕННИЯТ МИНИСТЪР – ВИНОВЕН ЗА ВСИЧКО?

Всички тези проблеми остават извън вниманието на Втория извънреден конгрес на СЗО, свикан на 18 май 1909 г. На него присъстват 33 делегати, представители на 18 гружества. Създаването на 7 нови гружества в периода между двата конгреса – в Казанлък, Новоселци, Силистра, Лъджене, Хасково, Севлиево и Пазарджик, говори, че независимо от проблемите в Централното управление, запасните офицери от провинцията осъзнават необходимостта от обединение и я реализират на практика. Прави впечатление, че се създават гружества не само в големите градове, но и в по-малките, гори и в селата.

Най-много време делегатите отделят на проблемите, свързани с пенсионния фонд. Приема се резолюция, която предвижда подкрепа на новия проектозакон на военното министерство за пенсиите, според който те ще бъдат гържавни с удържки от заплатите.⁴⁵ Обсъжда се и въпросът за вспомогателен фонд в случай на смърт. Решено е да се работи за приемането на запасните офицери във Вспомогателния фонд на военното министерство, а при ЦУ да се образува частна вспомогателна каса. Още по време на заседанията на конгреса е постигнато съгласие за взаимна подкрепа по тези два въпроса между военния министър и представители на СЗО.⁴⁶

Това, което предизвиква остри дискусии и на конгреса, и в столичната преса, е начинът на списване на печатния орган на съюза в „Военен глас“, или с други думи – отношението на СЗО към военното министерство. Още повече че въпреки нападките, генерал Николаев демонстрира добронамереност и желание за сътрудничество. В тази връзка част от делегатите изказват несъгласие с политиката на редактора на „Военен глас“ запасния капитан Д. Драганов, насочена главно срещу личността на военния министър. Приетата резолюция обаче не променя съществено нещата, тъй като констатира, че вестникът се списва обективно.⁴⁷ Конгресът

⁴⁵ Пак там, № 43 – 44, 28 май 1909.

⁴⁶ Пак там.

⁴⁷ Пак там; Час, № 31, 6 май 1909; № 34, 9 май 1909.

усърдно се следи от столичните вестници. Интригата се завързва около това кой стои зад запасното офицерство и неговия вестник. Като се има предвид тяхната антиправителствена насоченост, заключението не е трудно – Народната партия и нейният орган в „Мир“.⁴⁸ След години самите запасни офицери, участвали в списването на „Военен глас“, ще твърдят, че били покровителствани лично от цар Фердинанд.⁴⁹

Конгресът избира Централно управление, което излъчва за председател запасния генерал Никола Бочев, за подпредседател – запасния генерал Никола Тенев, а за секретар – К. Козловски. И в новото ЦУ противоречията между привържениците и противниците на конфронтацията с военното министерство се запазват.⁵⁰

Разкритията на френската преса за некачественото производство на заводите „Шнайдер – Кръзо“ дават повод на „Военен глас“ да започне с нова сила атака срещу военното министерство. Според него доставените у нас шрапнели и гранати от тази фабрика са негодни. Непрекъснато се изнасят данни за корупция, за закупуване на некачествени материали на високи цени, за нанесени огромни щети на държавата. Д. Драганов формулира 58 обвинения срещу военния министър. Според него кражбите, фаворизацията, корупцията в армията, допуснати от генерал Николаев, заплашват бъдещото правилно функциониране на самата държава. Това давало храна на крайните елементи, които искали дискредитацията и премахването на армията. Затова изходът трябва да бъде оставка на военния министър и парламентарна анкетна комисия за делата на министерството.⁵¹ Не са спестени и обвинения за семейственост по повод факта, че генерал Николаев готвел сина си за военен представител в Рим.

Проправителствените вестници не остават дължни на „Военен глас“. Според тях вестникът отразява мнението не на всички запасни офицери, а само на част от тях, привърженици и фаворити на бившия военен министър генерал Михаил Савов. Тяхната цел е да заблудят общественото мнение, да стреснат сегашния военен министър и да го принудят да спре започнатите дела за

⁴⁸ Час, № 54, 30 май 1909.

⁴⁹ Отечество, № 244, 10 септ. 1927.

⁵⁰ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 24.

⁵¹ Военен глас, № 45, 46, 53, 65, 67, 69, 70, юни – ноем. 1909.

корупция в армията.⁵² Против политиката на вестника се обявява и част от Централното управление на съюза. На 19 септември 1909 г. делегация на съюза се среща с генерал Николаев, за да обсъди пенсионния въпрос. Тя получава уверенията на министъра, че ще съдейства за приемането на новия закон. Явно е била обсъждана и цялостната политика на военното министерство. След тази среща на две заседания, от 29 септември и 10 октомври, Централното управление разглежда взаимоотношенията с военното министерство и позицията на в. „Военен глас“. Запасен подполковник г-р Ангел Сарафов се обявява против тенденциозното и пристрастно списване на вестника. Същото мнение споделя и генералът от запаса Н. Генеv, който настоява за по-голяма обективност и въздържаност. Запасният капитан Драганов и председателят на съюза Н. Бочев остават на мнението, изразено по време на конгреса, че информацията е обективна, но може би трябва да се промени формата на нейното поднасяне.⁵³

Подвеждането на запасния капитан Драганов под съдебна отговорност и напускането му от редакторския пост не променят съществено отношенията с военното министерство. Запасните офицери издигат идеята да се ограничат правомощията на военния министър, като се сведат само до административната и канцеларската сфера, докато бойната подготовка, обучението и възпитанието на армията се поверят на отделно лице – главнокомандващ за военно време и главен инспектор за мирно време, като формално царят остане върховен главнокомандващ.⁵⁴ Въпреки че идеята се обсъжда и в други среди, на този етап тя остава само едно предложение. Според запасното офицерство в нашата армия цари застой, който е проникнал във всички отрасли на военното дело. Особено голямо било изоставането във въвеждането на техническите новостии – автомобили, безжични телеграфи и телефони, а също така и в преобразуването на военните единици. Като виновник отново е посочен военният министър, който не бил в крак с времето.

Решението на Министерския съвет за обединяване на Военния и Гражданския пенсионен фонд се възприема от СЗО като ново посегателство върху правата на офицерите и удобен повод за нови напад-

⁵² Време, № 642, 9 ноем. 1909; Час, № 76, 21 ноем. 1909.

⁵³ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 31 – 34.

⁵⁴ Военен глас, № 77, 15 ян. 1910; № 82, 19 февр. 1910.

ки срещу военния министър и за искане на оставката му. Случаят бързо се изяснява след среща с министър-председателя Александър Малинов. Неговото обяснение е, че тази стъпка се е наложила поради факта, че Гражданският пенсионен фонд разполага с излишък от 1 милион лева, докато Военният е на изчерпване.⁵⁵ Но и след уверенията на премиера, че интересите им няма да пострадат, протестите и недоволството на запасните офицери не престават.

Само в отделни случаи мненията на военното министерство и на СЗО съвпадат. Така е по отношение на трагичните събития в Русе от 28 февруари 1910 г. Връзката между едно момиче мохамеданче и българин става повод за безредици и довежда до намесата на войската и гаване на невинни жертви.⁵⁶ Както министерството, така и запасните офицери са убедени, че армията е действала правомерно и не е виновна за инцидента.⁵⁷

СЗО се обявява и против политиката на разбирателство с Турция, водена от правителството на демократите. Той продължава да отстоява позициите си за защита на българите в Македония и за решителни действия, дори военни, спрямо Турция: „Само това е начинът да поставим Европа пред свършени факти и да постигнем своите цели“.⁵⁸ Съюзът не приема опитите да бъде премълчана 25-годишнината от победата над Сърбия под предлог, че ще се усложнят междусъседските отношения. Дори се издига искането 7 ноември – денят на българската победа при Сливница, да бъде честван като национален празник.

През ноември 1910 г. СЗО свиква своя Първи редовен конгрес, но той преминава почти незабелязано. Увлечен в борбата за слагане на ред във военното министерство и войската, съюзът загърбва проблемите, свързани с организационното си развитие и със защитата на интересите на своите членове. От Централното управление след Втория извънреден конгрес излизат генерал Н. Генов, редакторът на „Военен глас“ запасен поручик Никола Килифаров и касиерът на съюза.⁵⁹ Незавидното състояние на СЗО проличава и от кратките дописки, публикувани във в. „Военен глас“. Конгресът настоява за

⁵⁵ Пак там, № 81, 12 февр. 1910.

⁵⁶ Българската армия 1877 – 1919. С., 1989, с. 240.

⁵⁷ Военни известия, № 26, 6 март 1910; Военен глас, № 84, 5 март 1910; № 85, 11 март 1910.

⁵⁸ Военен глас, № 105 – 106, 13 юли 1910.

⁵⁹ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 476.

промени в закона за пенсиите и възлага на ЦУ да влезе във връзка с Министерството на войната и съдейства за назначаването на запасни офицери както във военното, така и в гражданските ведомства. С цел засилване на организацията са направени някои промени в устава.⁶⁰ На 22 ноември 1910 г. новото ЦУ избира за председател запасен генерал Христо Драндаревски, бивш командир на 3-та пехотна бригада и на 5-а пехотна дивизия, а за подпредседатели – запасен генерал Матей Андреев и запасен полковник Стойков. Секретар на съюза е запасен майор Зеленогоров, а генерал Генеф застава начело на редакционния комитет.⁶¹ Очевидно с избирането на генерал Генеф се цели смекчаване на тона и търсене на разбирателство с военното министерство.

В изпълнение на конгресните директиви ЦУ взема две решения. Първото е да се свърже с министрите на войната и на вътрешните работи и официално да ги запита за службите, на които биха назначили запасни офицери. Второто решение е за упражняване на персонален натиск върху депутати и министри за изменение на чл. 22, § 55 от Закона за пенсиите, който ревизира пенсиите за изслужено време и намалява техния размер за по-нисшите офицерски чинове. В тази връзка започва подготовка на събор на запасните офицери и на запасните подофицери. Водени са разговори с представители на Доброволческото дружество „Сливница“ и с подофицерското дружество „Гургулят“ за съвместни действия. Те деликатно се отклоняват от поемането на ангажимент с обяснението, че не всички възможности за промяна на закона са изчерпани и не се налагат крайни мерки.⁶² Междувременно народният представител Христо Дограмаджиев внася предложение за изменение на Закона за военните пенсии, което е прието на 13 февруари 1911 г. Това събитие е рекламирано като голям успех на организацията, накарала и министри, и депутати да се съобразят с интересите на запасните офицери.⁶³

На 11 март 1911 г. ЦУ приема окончателно устава на Взаимоспомагателната каса. Предназначението ѝ е чрез доброволни минимални вноски приживе да се осигури бързо даване на помощ на

⁶⁰ Военен глас, № 120, 19 ноем. 1910; № 123, 31 гек. 1910.

⁶¹ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 53.

⁶² Пак там, л. 53 – 56.

⁶³ Военен глас, № 131, 5 авг. 1911.

наследниците на запасния офицер в случай на неговата смърт. С това се изпълнява едно от изискванията на устава на СЗО и на последния конгрес. Организирането на касата потръгва, но настъпилите важни събития не дават възможност за развитието на един такъв институт.⁶⁴

⁶⁴ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 58; Военен глас, № 147, 24 юни 1911.

4. ЗАСИЛВАНЕ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА

През март 1911 г. както в ръководството на съюза, така и в управлението на страната настъпват промени. Запасен генерал Драндаревски, който на практика не участва в управлението на съюза, е заменен от запасен генерал Матей Андреев, също от първия випуск на Военното училище, а подпредседател отново става запасен генерал Н. Генеф. На 16 март 1911 г. пада и правителството на Ал. Малинов. В новия кабинет на Народната и Прогресивнолибералната партия военен министър е генерал Никифор Никифоров. Тази промяна е посрещната с нескрито задоволство от в. „Военен глас“. Определен като „честен човек и честен офицер“, на новия военен министър се препоръчва да проведе следните реформи: заздравяване на дисциплината чрез реформи във военносъдебната система; увеличаване броя на строевите офицери, включително и със завършили академици; издигане на способните и образовани офицери; изкореняване на фаворизацията, корупцията и т.н.⁶⁵

Правителствената промяна активизира дейността на СЗО. През юли 1911 г. съюзът излиза с инициативата за тържествено честване на 1100-годишнината от победата на хан Крум над византийците. За неговото организиране ЦУ влиза във връзка с редица родолюбиви, културни и еснафски организации: Поборническо-опълченското дружество, Доброволческото дружество „Сливница“, Съюза на запасните подофицери (СЗПО), музикалното дружество „Родна песен“, Стрелческото ловджийско дружество, Колоездачния съюз, Железарско-коваческото дружество и други.⁶⁶ Тази инициатива възражда идеята за обединение на СЗО с други сродни организации. Избрана е тричленна комисия, която да проучи въпроса. Нейното заключение, прието и от ЦУ, е че съюзът не трябва да се обединява, а да си сътрудничи с тези организации, „и то само при реализирането на народополезни въпроси“.⁶⁷

Във връзка с подготовката на Втория редовен конгрес, ЦУ приема програма, според която СЗО ще настоява за следното:

⁶⁵ Военен глас, № 136, 8 апр. 1911; № 142, 20 апр. 1911.

⁶⁶ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 64

⁶⁷ Пак там, л. 65 и 70.

1. Периодично запасните офицери да се свикват на обучение и маневри с всички права на действащите офицери.
2. Запасните офицери да имат право да носят военна униформа.
3. Да се приравнят правата на запасните офицери от всички категории във взаимоспомагателния фонд на военното министерство.
4. Да се отдават военни почести при погребение на запасен офицер.
5. Да се приемат на нестроева длъжност запасни офицери.
6. Запасните офицери да ползват отстъпки при пътувания.
7. Да се ползват от държавните курорти с намаление.
8. Да се приемат на лечение във военните болници.
9. Запасни офицери, завършили средно военно училище, да се допускат да следват в Софийския университет.⁶⁸

Тази мащабна програма говори, че СЗО навлиза в нов етап на развитие и има намерение да активизира своята дейност и позиции – тенденция, която проличава на Втория редовен конгрес на съюза, проведен от 15 до 17 ноември 1911 г. в София. На конгреса присъстват 28 делегати от 12 дружества. Отливът на членове от организацията налага като първа точка в разискванията на конгреса да бъде записано „обмисляне на средства за засилване на организацията“. В изказванията на запасен генерал Илиев и на запасен подполковник Проданов проличават загриженост за състоянието на съюза и недоволство от линията на в. „Военен глас“. Запасен генерал Н. Генеф предлага три конкретни стъпки, които организацията трябва да предприеме: да привлече запасните офицери, които все още са извън съюза; да слее СЗО с подофицерската организация; заедно с Поборническото, Доброволческото, Стрелческото, Ловджийското, Колоездачното и Юнашкото дружество да се образува един „Общ патриотичен съюз“. Делегатите на конгреса обаче считат за преждевременно сливането с други организации и дружества. Според конгресните решения „съюзът може да се съюзи с организации и дружества на „Патриотическия съюз“, но само за цели, които частно съюзът преследва“.⁶⁹

Конгресът решава пред военното министерство да се постави искането само членове на СЗО да се приемат във Взаимоспомагателния фонд и да се назначават на служба. Решено е да се подобри

⁶⁸ ЦВА, ф. 2654, оп. I, а.е. 2, л. 69.

⁶⁹ Военен глас, № 172, 16 дек. 1911.